

S E P T E M B E R - 2 0 0 1 - € 9 , 2 5

Oost-Europa *Verkenningen*

De Zwarte Zee

Bron voor continenten

Bronislaw Geremek

Roma in Brno

Balkan-drieluik

EEN OPVALLEND ROMA-HUISVESTINGSPROJECT
IN HET TSJECHISCHE BRNO

Het racisme voorbij

PETER MULDER

Hoewel de berichtgeving over de Oost-Europese Roma vaak door problemen wordt gedomineerd, is dat niet het enige dat er over deze bevolkingsgroep valt te melden. Op lokaal niveau vinden er vele op de verbetering van de leefomstandigheden van Roma gerichte activiteiten plaats. Veelal zijn deze projecten kleinschalig en pretenderen ze niet de problemen voor alle Roma in één klap op te lossen. De Nederlandse Spolu International Foundation zet zich al meer dan vijf jaar in voor Roma-projecten in diverse Centraal- en Oost-Europese landen. De onafhankelijke Tsjechische tak van deze organisatie Spolu-CZ werkt in dit verband in de Tsjechische stad Brno aan een huisvestingsproject voor voornamelijk Roma-gezinnen. De kern van het project bestaat uit een alternatieve manier van schuldaflossing, het verkrijgen van nieuwe en geldige huurcontracten en de renovatie van de honderd jaar oude panden, waarin deze gezinnen wonen. In de aanpak van het project staat samenwerking tussen de Roma, de gemeente en de betrokken niet-gouvernementele organisaties (NGO's) centraal.

- Buitenstaanders associëren de combinatie van de woorden *Oost-Europa* en *Roma* bijna vanzelfsprekend met racisme, discriminatie en emigratie van Roma naar het Westen. Wie iets meer in Roma-zaken is ingewijd, zal deze lijst bovendien aanvullen met de grote werkeloosheid onder Roma, het hoge aantal Roma-kinderen in het speciaal onderwijs en de *politieke* onwil of onmacht om hier iets aan te doen. En het is waar: al deze zaken spelen een niet te onderschatten rol in de Oost-Europese samenleving. Tijdens overleg met vertegenwoordigers van gemeenten, in de media, in de politiek, maar ook in het dagelijks leven komen al deze ingewikkelde thema's regelmatig aan de orde. De laatste jaren heeft zich het aanvankelijk tamelijk eendimensionale beeld van Roma in Tsjechië, dat door de aanwezigheid van racisme en discriminatie werd gedomineerd, gewijzigd in een beeld waarin een scala van andere aspecten hun plek hebben gekregen. In het algemeen - en met name in het geval van zigeuners - blijkt men geneigd om de sociale, politieke en economische context buiten beschouwing te laten en de situatie slechts op grond van huidskleur en andere - uiterlijke of culturele - verschillen met de meerderheid te beoordelen. Het is opval-

lend hoe niet-Roma de Roma blijven zien als een homogene groep, slechts gekenschetst door hun specifieke cultuur en hun achterstandspositie ten opzichte van de meerderheid. Deze beeldvorming vormt - met name op lokaal niveau - een drempel bij het oplossen van concrete problemen waar Roma in Tsjechië mee worstelen.

Daarnaast is er het begrip racisme, dat bij nadere beschouwing is te ontleden tot een spectrum dat reikt van 'totale-onbekendheid-met', via etnocentrisme en xenofobie, tot openlijk racisme en sympathie met nazi-ideologieën. De hele racismediscussie wordt bovendien vaak op een erg algemeen niveau gevoerd en vaak gebruikt om verantwoordelijkheid op de ander af te schuiven: 'Wij zijn het slachtoffer, daar kunnen we niks aan doen want *de blanken* respectievelijk *de zigeuners* gedragen zich zus-en-zo'. Dit heeft bovendien tot gevolg dat het begrip *racisme* aan inflatie onderhevig raakt en het meer en meer een probleem wordt om echt racisme aan te pakken.

In een land als Tsjechië kan men niet om de uitingen en gevolgen van racisme heen. Toch blijkt het - rekening houdend met het feit dat racisme een bestaand en hardnekkig fenomeen is - in concrete situaties te komen tot een verbetering van de positie van Roma.

Van onderaf beginnen

Voor sociaal-cultureel werkers die in de jaren zeventig hun opleiding hebben gevolgd, is het bijna heilig: het werken op buurtniveau en het opbouwen van de samenleving van onderaf. Deze werkwijze is voor Roma-gemeenschappen meer pragmatisch dan ideologisch. Het is de enige manier om te weten te komen of men *überhaupt* in hulp of ondersteuning is geïnteresseerd en of dat wat de expert als het probleem definieert ook zo door de betrokkenen wordt gezien. Daarnaast dragen mensen in een gegeven situatie vaak oplossingen en suggesties aan waar een expert nooit op zou zijn gekomen. Of men kiest een manier van probleemoplossing die wellicht niet volgens de boeken verloopt, maar wel door de betrokkenen wordt gedragen - ook als de expert al lang is vertrokken. Dit lijken enorme open deuren, maar helaas is het een stap die vaak wordt overgeslagen.

De organisatie Spolu-CZ werkt in Tsjechië sinds twee-en-een-half jaar volgens dit principe. Het Tsjechische woord *spolu* betekent *samen* - en samenwerking tussen Roma en niet-Roma, met gemeenten, lokale organisaties en scholen is kenmerkend voor de werkwijze van de verschillende landelijke Spolu-organisaties. Een voorbeeld van deze benadering is een huisvestingsproject in de Tsjechische stad Brno, niet ver van de Slowaakse grens.

Brno is de tweede stad van Tsjechië en telt ongeveer 400.000 inwoners. Ongeveer 3,5 procent van hen is Roma. In het Brnose huisvestingsproject gaat het om twee oude flatcomplexen in de binnenstad: rondom een binnenplaats gelegen oude gebouwen van twee of drie verdiepingen. De gebouwen zijn meer dan een eeuw oud en hebben de afgelopen veertig tot vijftig jaar weinig tot geen onderhoud genoten. In de flats

wonen voornamelijk Roma-gezinnen, hetgeen deels een gevolg is van communistische planning waarbij deze woningen aan Roma en oudere, blanke, Tsjechen werden toegewezen. De concentratie van Roma werd tevens in de hand gewerkt door de verhuizing van Roma van het Slowaakse platteland naar de stad - deels gedwongen gedurende het communisme, deels vanwege betere kansen op werk. Daarnaast speelt de ontoegankelijkheid van de huizenmarkt voor Roma een rol. Deze ontoegankelijkheid is een gevolg van zowel discriminatie - het veelal ontbreken van objectieve criteria voor woningtoewijzing - als van de gemiddeld lage inkomens van de relatief grote Roma-gezinnen. Ten slotte zijn er Roma die, na slechte ervaringen met het wonen in wijken met vooral niet-Roma, liever met 'hun eigen mensen' wonen.

Een bijeenkomst met de huurders van één van de wooncomplexen was het enigszins onverwachte startpunt van het genoemde huisvestingsproject. Het Roma-buurthuis *Drom*, dat op de begane grond van hetzelfde gebouw is gevestigd, was deels gerenoveerd en had plannen tot uitbreiding van haar activiteiten. Spolu-CZ opperde het plan om hierover een bijeenkomst met de huurders te organiseren. Hierin zouden de plannen kunnen worden toegelicht, de bewoners worden uitgenodigd om aan de buurthuisactiviteiten deel te nemen en de mogelijke renovatie van het hele gebouw worden besproken.

Op de bijeenkomst, waaraan voornamelijk vrouwen deelnamen, kwam echter een probleem naar boven. De meeste families hadden hoge schulden of inmiddels juridisch waardeloze huurcontracten. Dit was deels het gevolg van het feit dat het pand, voordat het in handen van de gemeente kwam, verschillende eigenaren had. Nu waren de huurders bang dat zij bij een eventuele renovatie door de gemeente uit hun woning zouden worden gezet, hetgeen leidde tot een Roma-buurthuis in een nieuw gerenoveerd pand - maar zonder Roma.

Schuldsanering op een alternatieve manier

Met name de afbetaling van de schulden was een groot probleem. De bedragen waren hoog en de inkomens van de huurders laag. In discussies met buurthuiswerkers en de gemeente kwam dan ook het idee naar voren om deze schulden te vereffenen met werk dat de huurders volgens een voorafbepaald bedrag per uur voor de gemeente zouden kunnen verrichten. Dit plan viel buiten alle standaards en regels, maar werd wel door de gemeente geaccepteerd. De opgebouwde contacten tussen de deelgemeente en het Roma-buurthuis speelden in dezen een belangrijke rol bij de gemeentelijke besluitvorming. Daarnaast had de gemeente er zelf groot belang om de situatie in bovengenoemd pand op orde te krijgen en wel op een manier die voor bewoners acceptabel en werkbaar was en die tot blijvende resultaten zou kunnen leiden.

Na langdurige onderhandelingen tussen de gemeente, het arbeidsbureau, Roma-buurthuis *Drom* en Spolu-CZ over de praktische kanten van het voorstel, werd een totaalplan overeengekomen:

Binnenplaats van het pand voor de renovatie (foto: Peter Mulder).

'De huurders die dat wilden, konden voor een bepaald bedrag per uur voor de gemeente werken om hun schulden af te betalen.

Met deze huurders werden, in samenwerking met juristen van zowel de gemeente als van een lokale organisatie voor gratis rechtshulp, alle problemen rondom huurcontracten, officiële registratie als inwoner van de gemeente en dergelijke uitgezocht. Degenen die met het werken-ter-afbetaling begonnen, kregen voor een jaar een legaal huurcontract, met de toezegging tot verlenging wanneer men aan alle reguliere verplichtingen (geen nieuwe huurschulden, niet illegaal onderverhuren, en dergelijke) had voldaan.'

De reactie van de huurders op dit voorstel was positief, omdat het hen een uitweg uit een uitzichtloze situatie bood, en ook de reactie van de gemeente was enthousiast. Naast vereffening van schulden kon zij de administratie van de flats op orde krijgen. Voor de organisatie van het werk en de administratie van de door de huurders gewerkte uren werd een vertegenwoordigster uit de Roma-gemeenschap verantwoordelijk gesteld.

Het werk zelf was zwaar en bestond vooral uit schoonmaakwerk; zo moesten oude kelders waar het vuil van jaren metershoog lag opgestapeld, worden leeggeruimd. Klachten over de zwaarte van het werk waren er echter nauwelijks. De meeste bewoners zagen in dat dit een unieke kans was om van hun schulden af te komen en legaal te kunnen wonen. Gedurende de eerste werkweken konden de huurders hun nieuwe contracten ondertekenen

Bij de start van het project had de gemeente verzekerd dat het project niet eerder uitgebreid zou worden voordat er een evaluatie had plaatsgevonden. Toch werd al snel een tweede huis voor deelname aan het project genomineerd.

Vanwege het unieke karakter kreeg het project steun van de Raad van Europa. Dit bood de gemeente Brno de mogelijkheid om een lening bij de Ontwikkelingsbank van de Raad van Europa aan te vragen en een deel van algehele renovatie te financieren.

Met de uitbreiding kon het project ook systematischer worden aangepakt en worden verbeterd. De opgedane konden bij het werk met de bewoners in het tweede pand worden gebruikt. Een aantal zaken - tot dan toe slechts mondelinge afspraken over rechten en plichten van de gemeente en de bewoners - werd nu geformaliseerd. Het geheel lijkt namelijk eenvoudig, maar de gehanteerde methode van werken-ter-afbetaling kent talloze financiële, belastingtechnische en juridische addertjes onder het gras en wordt er nog steeds aan een oplossing hiervoor gewerkt. Zo zou de verdiende schuldaflossing als inkomen kunnen worden gezien en zouden de mensen hun uitkering verliezen of de gebruikelijke inkomstenbelasting moeten betalen. Met andere woorden: hoe kan met voornoemde zaken rekening worden gehouden en van een redelijk contract worden gesproken - zowel voor de gemeente als voor de deelnemers?

De eerste balans

Na het eerste jaar van het project was het mogelijk om een tussenbalans op te maken. Deze eerste fase van het project kende 31 participerende families. Eind mei 2000 liep het huurcontract ten einde en werd nagegaan hoeveel families geen nieuwe schulden hadden en een verlenging van hun contract zouden kunnen krijgen?

De laatste maanden was er intensief contact met de betreffende families geweest. Een belangrijk deel van het werk bestond eruit mensen te overtuigen dat het dit keer menens was; in het verleden was het namelijk mogelijk om jaren ergens te wonen zonder huur te betalen en zonder gevaar te lopen uit je woning te worden gezet. Nu kon zelfs een kleine huurachterstand al voldoende zijn om geen nieuw huurcontract te krijgen en een onmiddellijke uitzetting te riskeren. Ook had Spolu-CZ zich tot taak gesteld om - aan de hand van informatie van bewoners zelf - een dossier over de huurbetaling aan te leggen. Voor Spolu-CZ was het belangrijk om zelf ook een overzicht van het verloop van het project te hebben. Het dossier fungeerde daarnaast ter ondersteuning van huurders die ten onrechte van wanbetaling werden beschuldigd. Deze hulp bleek helaas herhaaldelijk te worden ingeroepen omdat er sprake was van een administratieve chaos op het verantwoordelijke kantoor.

Op woensdag 31 mei 2000, de laatste dag dat men eventueel ontstane schulden kon vereffenen, waren er zeven families waarvoor uitzetting dreigde. Drie van hen slaagden er echter in om op de dag van uitzetting hun laatste schuld af te lossen en twee families waren - met achterlating van schulden en, in één geval, illegale onderhuurders - in de loop van het jaar met de noorderzon vertrokken. Van de overgebleven bewoners verhuisde één alleenstaande binnen hetzelfde pand en trok bij zijn moeder in en ging de laatste familie tijdelijk bij kennissen wonen. De resterende 27 families konden in de daaropvolgende weken hun nieuwe huurcontract ondertekenen. Ondanks de spanningen voorafgaande aan de betalingen en de trieste aanblik van containers met huisraad van degenen die niet aan hun financiële verplichtingen konden of wilden voldoen, kon dit resultaat positief worden genoemd.

Een jaar later (eind mei 2001) waren de resultaten vergelijkbaar, zij het met twee belangrijke kanttekeningen. Het tweede jaar kende geen gedwongen huisuitzettingen; het lukte alle bewoners - inclusief degenen die gedurende het jaar toch nieuwe huurschulden hadden gemaakt - om op de vastgestelde termijn zonder huurschuld te zijn. Er was echter een wel een behoorlijk aantal families dat opnieuw op het laatste moment een grote schuld met - waarschijnlijk tegen woekerrente - geleend geld moest aflossen.

In de loop van het tweede jaar werd ook met de renovatie van de twee panden begonnen. De financiering hiervan was echter een voortdurende bron van zorg en discussie. De eerder door de gemeente gedane raming van de kosten was veel te laag, waardoor onderhandelingen met mogelijke financiers grotendeels opnieuw moesten worden gestart. Maar ook het voor meer dan een half jaar uitblijven van

Binnenplaats van het pand na de renovatie van de begane grond (foto: Peter Mulder).

een al beloofde regeringssubsidie maakte de zaak er voor de gemeente niet gemakkelijker op.

Een ander belangrijk aandachtspunt in deze periode was het vasthouden aan de systematisch aanpak in het werken met de bewoners van de twee panden. De eerdergenoemde situatie - zonder huisuitzettingen, maar met nieuwe huurschulden die met geleend geld moesten worden afbetaald - gaf aan dat het bewerkstelligen van duurzame veranderingen een zaak van lange adem is. Omdat echter vanuit het oogpunt van de gemeente een aantal acute problemen waren opgelost, ontstond een afname van de motivatie om aan deze en andere, ogenschijnlijk minder dringende zaken mee te werken. Ook het werken aan een langetermijnvisie, waarin de rol van gemeente, bewoners en NGO's een plek kunnen krijgen, is mede hierdoor vooralsnog op de lange baan geschoven.

Daarnaast ging veel aandacht uit naar het *pilot*-karakter van het project. Er was elders veel belangstelling voor de toepassing van de kennis en in het huisvestingsproject opgedane ervaringen. Naast andere gemeenten die het 'Brnose recept' graag wilden kopiëren, waren er ook groepen huurders in Brno - zowel Roma als niet-Roma - die een officiële aanvraag bij de gemeente indienden. Ook zij wensten de mogelijkheid te krijgen om van deze regeling gebruik te maken en hun schulden op deze wijze weg te werken. Dit vormde voor Spolu-CZ aanleiding om, onder patronage van de deelgemeente waarin de twee projectpanden liggen en met subsidie van de Nederlandse ambassade in Praag, een werkconferentie te organiseren. Tijdens deze bijeenkomst werden alle aspecten van het project in detail toegelicht en bediscussieerd.

Oppositie

Het kan niet anders dan dat een zo'n project regelmatig aandacht in de media krijgt. Vooral in de beginfase van het project voerde sensationele en negatieve berichtgeving de boventoon: 'Roma krijgen opnieuw voordeeltjes', of: 'Het is hun eigen schuld dat ze schulden hebben, dus geen voorkeursbehandeling!'. Een landelijke krant wijdde haar wekelijkse *hotline*-rubriek aan het project. Lezers konden de krant gratis bellen om hun mening over het project te geven. Het laat zich makkelijk raden dat dit een objectieve en open discussie niet bevorderde! Later waren vooral de stijgende kosten van de renovatie een geliefd onderwerp in zowel de regionale als de landelijke media. Oppositie tegen het project was, en is, er ook van andere kanten. Het is duidelijk dat binnen het gemeentelijk apparaat de voorstanders van het project met veel weerstand te kampen hebben. Soms lijkt het dat de pragmatische benadering langzaam maar zeker meer mensen over de streep trekt, maar op andere momenten lijken alle investeringen, gericht op een goede inhoudelijke samenwerking tussen NGO's en bewoners enerzijds en de gemeente anderzijds, voor niets te zijn geweest.

Een ander probleem is de onderlinge rivaliteit tussen diverse Roma-organisaties en -

---

politici. Deze rivaliteit, die over het algemeen over de ruggen van de gewone Roma wordt uitgevochten, heeft ertoe geleid dat leiders van niet-deelnemende Roma-organisaties trachten het project via de media of anderszins te beschadigen. Dit is des te schrijnender omdat eventuele opschorting van het project niet zozeer de samenwerkende organisaties, maar juist de betrokken Roma zou schaden. Zo zouden bij tussentijdse opschorting van het project degenen die hun schulden nog niet hebben afbetaald terug bij af zijn: met torenhoge schulden en zonder geldig huurcontract wonend in een gebouw dat wordt gerenoveerd en vanwege de centrale ligging uitermate aantrekkelijk voor commerciële projectontwikkelaars is.

Ondanks voornoemde problemen heeft dit project het afgelopen jaar laten zien dat het mogelijk is om op lokaal niveau concrete stappen te nemen om in samenwerking met de Roma de positie van Roma te verbeteren. Qua aantallen lijkt dit project de bekende druppel op de gloeiende plaat. In Brno wonen tussen de 12.000 en 15.000 Roma en zijn er tientallen vergelijkbare flatcomplexen met vergelijkbare problemen te vinden. De hoop en verwachting is dat de twee succesvolle huizen niet de laatste zijn waar oplossingen voor de meest urgente problemen van de Roma worden gezocht.

Voor de oude meneer Stojka, die ondanks zijn hoge leeftijd ook voor zijn schulden heeft gewerkt, lijken de problemen voorlopig opgelost. Bij binnenkomst in het Spolu-kantoorje houdt hij me staande en vraagt: 'Die nieuwe huurcontracten, wanneer komen die?'

DRS. PETER MULDER is maatschappelijk werker en cultureel antropoloog. Sinds 1997 woont hij in Brno en heeft hij aan diverse op Tsjechische Roma gerichte projecten gewerkt. Sinds tweeënhalf jaar is hij voorzitter van Spolu-CZ, de onafhankelijke Tsjechische tak van de Nederlandse *Spolu International Foundation*, een niet-gouvernementele organisatie die op lokaal niveau aan verbetering van de positie van Roma in Centraal- en Oost-Europa werkt.

ISBN 90-6473-397-X

9 789064 733970 >

